

'Sociale autonomie'

'Aansluiting zoeken en houden bij een groep'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	5
Achtergrondinformatie	6
Bronnen	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **aansluiting zoeken en houden bij een groep** wordt het volgende verstaan: *Aansluiting zoeken en houden bij een groep gaat over het invoegen in een groep of groepje en het deel gaan nemen aan de gezamenlijke activiteit(en) van de anderen. Het is zoeken naar ruimte tussen de anderen. Het gaat over het leren kennen van de groepsregels en normen. Het gaat over actief deelnemen aan de groep door (nieuwe) contacten te maken en een bijdrage te leveren aan het groepsbelang.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingsuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Maakt aan een ander kind duidelijk wat hij niet wil	<ul style="list-style-type: none"> • Vertelt een idee (spel, activiteit) aan een groepje medeleerlingen • Benoemt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander	<ul style="list-style-type: none"> • Kent eigenschappen van zichzelf • Zegt nee tegen een onredelijk verzoek • Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas	<ul style="list-style-type: none"> • Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft	<ul style="list-style-type: none"> • Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen • Neemt een leidende rol aan en houdt daarbij rekening met de wensen van zichzelf en anderen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamenlijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij aansluiting zoeken en houden bij een groep.

Monitoring: geef een leerling ruimte om zichzelf te kunnen laten zien in de groep. Doe een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale autonomie laat zien: geeft hij uit zichzelf zijn mening, durft hij nee te zeggen en komt hij voor zichzelf op? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en hem helpen. Betrek hem bij de groep door het uit te nodigen om te reageren.

Positieve betrokkenheid tonen: laat aan de leerling zien dat je geïnteresseerd bent in zijn mening door na afloop van groepsactiviteiten bewust tijd te nemen hiervoor. Stel vragen die de leerling stimuleren om zijn mening te geven en te vertellen over hoe hij de groepsactiviteit heeft ervaren. Reageer vanuit een open houding waarbij je uitstraalt dat iedereen zijn eigen kwaliteiten heeft en dat nieuwe dingen leren bestaat uit kleine stappen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaatst kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Kent eigenschappen van zichzelf (6-8 jaar) – kwaliteiten benoemen

Voor sommige kinderen is het moeilijk om zelf eigenschappen te bedenken die bij je passen. Je kunt ze hier mee helpen door ze te laten kiezen uit twee tegenstellingen: *kun je goed vertellen, of ben je goed in luisteren? Vind je het leuk om spannende dingen te doen, of niet? Ben je goed in rekenen of taal?*

- Je kunt een blad maken waarop zulke tegenstellingen staan. Laat de kinderen dit invullen. Bespreek het na en laat ze een voorbeeld geven: In welke situatie zie je deze eigenschap bij jezelf?
- Je kunt ook kaartjes/plaatjes gebruiken, zoals die van het kinderkwaliteitenspel, spiegel jezelf spel of deugdenspiel. Deze kun je ook zelf maken. Er zijn op internet veel voorbeelden te vinden. Zoek eens op 'kwaliteiten kinderen'. Deze plaatjes maken de eigenschappen visueel en zo duidelijker voor de leerlingen.

Ook klassikaal of in kleine groepjes zijn er veel activiteiten te bedenken. Het is vaak makkelijker om eigenschappen van een ander te bedenken. Zet hier op in, zodat leerlingen leren hoe anderen over hun denken. Het kan hierna makkelijker zijn om iets over zichzelf te noemen.

- Denk aan het zonnetje van de week. Zet één leerling centraal en laat de rest van de klas iets noemen wat deze persoon goed kan.
- Deel de leerlingen in in groepjes en laat ze een ranking maken. Stel een vraag als: *Wie kan goed helpen?* Op 1 zetten ze degene die zij vinden dat dat het beste kan. Je kunt ervoor kiezen om een ranking te maken van iedereen in het groepje, of om een top 3 te maken. De vragen kun je klassikaal stellen, of ze op papier geven zodat het groepje op eigen tempo er doorheen kan. Bedenk wel verschillende vragen, zodat alle leerlingen kans hebben om op 1 te komen. Laat het ze na afloop bespreken en benoemen waarom ze voor iemand hebben gekozen. Laat ook de ander hierop reageren: kun je je erin herkennen? Ben je het ermee eens?

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

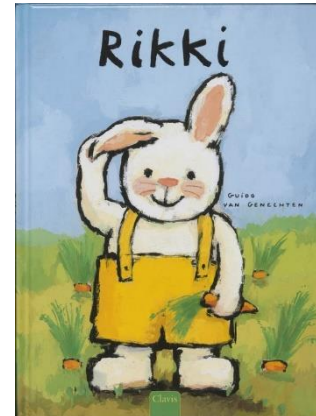
Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep. Hieronder volgen twee suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Rikki' / Guido van Genechten / *Uitgeverij:* Clavis / *geschikt voor:* onderbouw

Er bestaan dikke konijnen en dunne konijnen, slimme konijnen en domme konijnen, brave konijnen en stoute konijnen, jongenskonijnen en meisjeskonijnen. En allemaal hebben ze twee lange oren. Rikki ook, alleen zijn rechteroor hangt naar beneden. Rikki komt er in dit prentenboek achter dat hij anders is en zoekt zijn plekje in de groep.

Dit verhaal over Rikki is een geschikt verhaal om het met kinderen hebben over eigenschappen van jezelf, er bij (willen) horen en elkaar accepteren. Dit sluit goed aan op de doelen van sociale autonomie en het zoeken en houden van aansluiting bij een groep.

Prentenboek 'Wil je op de foto, Bino?' / Marcel van Driel / *geschikt voor:* onderbouw

Bino is een albino pinguïn en heeft er moeite mee als er een foto wordt genomen van de hele klas. Hij is bang dat hij niet te zien zal zijn tegen de achtergrond van de sneeuw. Hij verzint zelf een oplossing, door de volgende dag verkleed naar school te komen. Maar dan wordt hij uitgelachen. Met de hele groep komen ze er toch uit en komt Bino duidelijk op de foto.

Dit boek gaat over jezelf presenteren. Om dit te kunnen doen, heb je sociale autonomie nodig. Je keuzes en mening over iets kunnen soms afwijken van dat van de groep en dan is het best lastig om toch sociaal autonoom te blijven. Dit boek kan een mooie aanleiding zijn om daarover te praten met de leerlingen. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Spel 'eigenwijsjes' / *uitgeverij:* Dubbelzes / *aantal spelers:* variabel / *geschikt voor:* midden- en bovenbouw.

Trek jouw persoonlijk EigenWijsje, jouw motto voor dat speciale moment, die dag of week. De korte krachtige zin geeft je een steuntje in de rug en versterkt je zelfvertrouwen. EigenWijsjes zijn een speelse aanzet tot een beter zelfbeeld, bewustzijn en zelfvertrouwen.

De positieve zinnen op deze kaartjes leren kinderen om positief te denken. Door regelmatig een kaartje te laten trekken of een andere activiteit ermee te doen, ontwikkelen kinderen een goed zelfbeeld en meer zelfvertrouwen. Dit steuntje in de rug kan ze helpen om op te komen voor zichzelf en hun eigen mening te uiten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

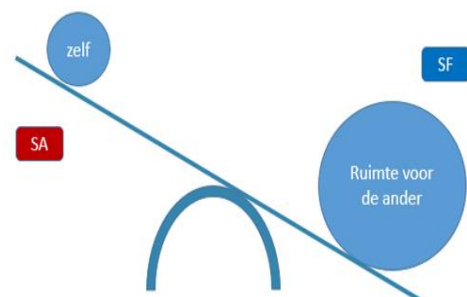
Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen het aansluiting zoeken en houden bij een groep.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft bij zijn keuze, ook al is deze anders dan die van de groep. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind zijn eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooien (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden. Wanneer een kind deze vaardigheid beheerst, betekent dit voor de ontwikkeltaak 'aansluiting zoeken en houden bij een groep' dat het kind eigenheid heeft. Het kan bij zijn eigen keuzes blijven en groepsdruk weerstaan en is niet al te afhankelijk van wat anderen van hem vinden.

Relatie met andere ZIEN!-dimensie

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genooddaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Een ander helpen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	4
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **een ander helpen** wordt het volgende verstaan: *Helpen is handelen in het belang van een ander. Iemand helpen kan in verschillende contexten bijvoorbeeld in contact met de leerkracht, een andere volwassene of een medeleerling. Belangrijk is dat je je bewust bent van het belang van jezelf en de ander. Het is nodig dat je je in iedere situatie blijft afvragen of je met helpen echt het belang van de ander en/of jezelf dient.*

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en een ander helpen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> Wil helpen 			<ul style="list-style-type: none"> Blijft de ander helpen ook als er een leukere activiteit zich voordoet Geeft feedback op het werk of handelen van medeleerlingen Verliest zich niet in het bieden van hulp Waakt over eigen grenzen 	<ul style="list-style-type: none"> Kent eigen mogelijkheden en beperkingen Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen)

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het helpen van een ander.

Monitoring: geef kinderen ruimte om te helpen. Doe een stap terug en wacht of het kind zelf sociale autonomie laat zien: helpt het een ander kind zonder zichzelf daarbij uit het oog te verliezen en geeft het op een prettige manier feedback? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht het kind stimuleren door hem zelf uit te nodigen een ander kind te (blijven) helpen.

Positieve bekrachtiging geven: benoem het wanneer je ziet dat een leerling sociale autonomie laat zien tijdens het helpen van een ander, doordat hij bijvoorbeeld aangeeft dat het nu niet uitkomt om te helpen. Doe dit in de vorm van een compliment. Benoem wat al goed gaat bij het helpen, maar geef ook duidelijke feedback over verbeterpunten. Dit voorbeeldgedrag helpt de leerling om ook zelf goede feedback aan een ander te geven. Goede feedback helpt de leerling zijn eigen sterke en zwakke punten te ontdekken.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Wil helpen (<4 jaar) – klusjes in de klas

Kinderen willen altijd wel helpen, maar soms weten ze niet zo goed wat ze kunnen doen. Laat ze zoveel mogelijk helpen bij de taken in de klas: opruimen, planten water geven, de grond vegen, dingen ophalen, etc. Stel als leerkracht de vraag 'wie wil me hiermee helpen?'. Zijn het altijd dezelfde kinderen die je willen helpen, dan kun je een andere leerling ook eens vragen of hij/zij je wil helpen. Willen ze dit niet, dan kun je ze een beloning geven voor helpen.

Wil helpen (<4 jaar) - bingo

Geef elke leerling een bingo-kaart met hierop pictogrammen van de meest gangbare klusjes in de klas. Denk aan: een bezem voor het vegen van de klas, gieter voor het planten water geven, vissen voor het eten geven van de dieren in de kas, etc.

Motiveer de leerlingen om zo snel mogelijk de bingokaart vol te krijgen door deze klusjes te doen. Beloon ze met een spelletje, het uitzoeken van een liedje of het langer buitenspelen.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het helpen van een ander. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Een cadeau voor Bino' / Marcel van Driel / *geschikt voor: onderbouw*

Bino en zijn pinguïnvrienden brengen aardig doen in praktijk: ze herkennen emoties bij elkaar én doen wat ze kunnen om elkaar te helpen: ze delen het speelgoed dat ze net zelf hebben gekregen meteen weer met een ander. En dat levert grappige situaties op!

In dit boek staat het thema 'aardig doen' centraal. Dit sluit aan bij het willen helpen van een ander. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen een ander helpen.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooien (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden. Voor de ontwikkeltaak 'een ander helpen' betekent dit dat, als een kind deze vaardigheid beheerst, het duidelijk zal zijn over wat het wil. Daardoor zal het samenwerken meestal soepel en doelgericht verlopen. Het kind heeft een duidelijke eigen inbreng wat meestal positief doorwerkt in het contact met andere kinderen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genooddaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Omgaan met ruzies en conflicten'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	4
Achtergrondinformatie	5
Bronnen	6

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
 Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **omgaan met ruzies en conflicten** wordt het volgende verstaan: *Omgaan met ruzies en conflicten heeft betrekking op spanning in een relatie of in een groep(je). Als er in een conflict of ruzie antisociaal gedrag wordt getoond, is het belangrijk om dat samen uit te praten, het goed te maken met elkaar en daarna weer op goede voet verder te gaan. Omgaan met competitie is een goede oefening. Omgaan met winnen en verliezen is een onderwerp dat bij ruzies en conflicten hoort.*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het omgaan met ruzies en conflicten.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

< 4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Laat boosheid zien	<ul style="list-style-type: none"> • Zegt duidelijk wat hij van de situatie vindt • Uit zijn emoties zoals frustratie, boosheid of teleurstelling	<ul style="list-style-type: none"> • Zegt duidelijk stop • Blijft bij zijn mening wanneer hij gezegd heeft dat hij iets niet wil • Geeft aan wat hij de volgende keer anders wil doen	<ul style="list-style-type: none"> • Toont gevoelens van boosheid, verbaal en non-verbaal (niet slaan en schoppen)	<ul style="list-style-type: none"> • Heeft een afwijkende mening

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?

- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- Positieve bekrachtiging geven
- **Leren problemen oplossen**

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het omgaan met ruzies en conflicten.

Monitoring: geef kinderen ruimte om sociale autonomie te laten zien in ruzies en conflicten. Doe een stap terug en kijk of het kind zelf zijn mening kan geven over de situatie en zijn emoties op een goede manier kan uiten. Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en het kind helpen. Zorg ervoor dat ook deze leerlingen de gelegenheid krijgen om hun mening te geven.

Leren problemen oplossen: wanneer een leerling het lastig vindt om zelf om te gaan met ruzies en conflicten, kan hij baat hebben bij een meer gestructureerde aanpak. Dit kun je als leerkracht de leerling leren. Wanneer je vervolgens deze aanpak zelf consequent gebruikt, toon je de leerling hoe hij kan handelen bij ruzies en conflicten en het positieve effect daarvan. Kijk bij het kiezen van een aanpak naar wat past de leerling. Hierbij kun je denken aan het tellen tot 10 voordat je handelt.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Zegt duidelijk stop (6-8 jaar) – Stop, hou op.

Voor kinderen die het moeilijk vinden om stop te zeggen wanneer een ander kind te ver gaat, kan het helpen om van tevoren te oefenen. Leer ze aan dat ze 'stop, hou op' moeten zeggen wanneer een ander kind over hun grens heen gaat.

- Zorg dat je stevig staat. Dit kun je oefenen door de kinderen op twee voeten te laten staan (voeten een beetje gespreid) en als leerkracht langs te lopen en elk kind een klein duwtje te geven. Vallen ze om of wankelen ze, dan staan ze niet stevig.
- Kijk overtuigend. Kijk de ander aan en zet het op een serieuze manier. Wanneer je lachend zegt 'stop, hou op' dan denkt de ander misschien dat je het spelletje leuk vindt. Het kan helpen om je wenkbrauwen te fronsen. Kijk boos/streng naar de ander.
- Zeg 'stop, hou op' met een duidelijke, luide stem, zodat de ander het ook hoort. Geef hierbij ook aan waar de ander mee op moet houden, bijvoorbeeld met duwen, pakken of uitschelden.

Spreek met kinderen af dat ze naar de juf toe komen wanneer dit niet werkt en de ander niet ophoudt.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het omgaan met ruzies en conflicten. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Coöperatief spel 'Oogsttijd' / uitgeverij: Sunny Games/
Zonnespel / aantal spelers: 1-8 / geschikt voor: onder- en
middenbouw / duur: kan variëren van 10-30 minuten.

In het voorjaar is allemaal groente gezaaid in de moestuin. Nu het zomer is, staat de tuin vol met heerlijke groente en is het tijd om te oogsten. De kinderen moeten de maïs, wortelen, tomaten en boontjes oogsten voordat de zomer overgaat in de herfst. Elke speler heeft een eigen moestuintje, maar je kunt elkaar ook helpen zodat het beter lukt om alles op tijd te oogsten.

Voor dit spel zijn verschillende strategieën mogelijk, die de leerlingen in overleg met elkaar kunnen bepalen. Het kan dus ook gebeuren dat het spel op een manier wordt gespeeld waar een leerling het niet mee eens is. Deze leerling mag dan best zijn mening geven en zijn emoties zoals teleurstelling of frustratie uiten. Dit vraagt om de vaardigheid sociale autonomie.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie binnen het omgaan met ruzies en conflicten.

De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooien (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden.

Wanneer een kind deze vaardigheid beheerst betekent dit voor de ontwikkeltaak 'omgaan met ruzies en conflicten' dat het kind eigenheid heeft. Het kan bij zijn eigen keuzes blijven en groepsdruk weerstaan en is niet al te afhankelijk van wat anderen van hem vinden.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op Sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genoodzaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk.* Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Samenwerken en samenspelen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	4
Achtergrondinformatie	6
Bronnen	7

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none"> • Geeft zijn wensen te kennen	<ul style="list-style-type: none"> • Komt een afspraak na • Neemt een leidende rol aan in spel	<ul style="list-style-type: none"> • Uit zijn emoties zoals blijdschap en teleurstellingen • Kan een mening of voorkeur onderbouwen		<ul style="list-style-type: none"> • Kan eigen kenmerken en capaciteiten noemen bij het uitvoeren van een taak • Neemt bij het samenwerken aan een taak een leidende rol aan

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.

- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Monitoring: zorg dat je genoeg momenten creëert om samen te werken en te spelen. Doe tijdens het samenwerken en samenspelen een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale autonomie laat zien: komt hij afspraken na, neemt hij een leidende rol aan en benoemt hij waar hij goed in is? Wanneer hij deze vaardigheid niet laat zien, ondanks jouw ruimtegevend gedrag, kun je als leerkracht ruimte nemen door sturend gedrag te laten zien. Dit kun je doen door bijvoorbeeld rollen te verdelen of te vragen naar de reden voor een keuze bij het samenwerken of samenspelen.

Positieve bekrachtiging geven: zelfvertrouwen groeit door positieve ervaringen. Geef veel complimenten en benoem zelfs de kleinste vooruitgang. Geef daarnaast opbouwende feedback op de bovengenoemde leerdoelen, zodat de leerling ook door kan groeien. De leerling zal meer vertrouwen en zekerheid krijgen in zijn eigen kwaliteiten om sociale autonomie te laten zien tijdens het samenwerken en samenspelen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Geeft zijn wensen te kennen (<4 jaar) – activiteit kiezen

Bij het kiezen van een activiteit (zoals hoekenspel of een knutselwerkje) kun je kinderen laten verwoorden wat ze graag willen doen en hoe ze dat doen. Zo laat je ze er van tevoren over nadenken. Door het uit te spreken, is het makkelijker zich eraan te houden. Controleer halverwege en aan het einde hoe het is gegaan.

- Voor kinderen die het moeilijk vinden om aan te geven wat ze willen doen, kun je ze een aantal opties geven waar ze uit kunnen kiezen.
- Zorg ervoor dat je positief reageert, zodat de kinderen ervaren dat het niet erg is om te zeggen wat je wilt.
- Wanneer je in de kring zit, laat dan eerst kinderen aan het woord die wel een hoge sociale autonomie hebt. De kinderen die een lagere mate van sociale autonomie laten zien, kunnen dit als voorbeeld gaan gebruiken.

VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgt een suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Bino en het sneeuwkasteel' / Marcel van Driel /
geschikt voor: onderbouw

In Bino en het sneeuwkasteel gaan Bino en zijn vriendjes een sneeuwkasteel bouwen. Ze leren al doende dat het beter lukt een mooi kasteel te maken als ze samenwerken. Ze zijn soms individueel aan de slag met een onderdeel van het kasteel en soms moeten ze echt samen een moeilijk klusje doen. Uiteindelijk staat er een mooi sneeuwkasteel na een goede samenwerking.

Binnen het samenwerken en samenspelen is het belangrijk dat leerlingen leren om sociale autonomie te laten zien en een leidende rol aan kunnen nemen. Ook moeten ze hun eigen mening of voorkeur kunnen geven. Dit zijn onderwerpen waar je het met de leerlingen over kunt hebben aan de hand van dit boek. Achterin het boek staan verwerkingsopdrachten.

Reeks prentenboeken 'Bino en zijn gevoelens' / Marcel van Driel / geschikt voor: onderbouw

Bino en zijn gevoelens bestaat uit 4 prentenboeken. Elk boek behandelt één van de vier basisgevoelens: blij, boos, bedroefd en bang. In elk boekje beleeft Bino een avontuur met zijn vriendjes. De verhalen zijn herkenbaar voor jonge kinderen en daarom zeer geschikt om over door te praten. Achterin het boekje staan verdiepende activiteiten, zoals liedjes. Ook zijn er handpoppen beschikbaar.

Wanneer je met jonge kinderen dieper in wilt gaan op gevoelens zijn deze boeken zeer geschikt. De thema's die in de boeken naar voren komen (verjaardag, school, bang in het donker) zijn herkenbaar voor de leerlingen en ook de activiteiten achterin de boekjes zijn aantrekkelijk en afwisselend.

Spel 'Spring kikker, spring' / uitgeverij: de coole kikker /
aantal spelers: 2-30 / geschikt voor: onder-, midden- en
bovenbouw.

Gevoelens spelen een belangrijke rol in ons leven. Ze beïnvloeden sterk ons gedrag en daarom is het zinvol om ze te leren kennen en te begrijpen. In dit spel worden de kinderen gestimuleerd te ontdekken welke gevoelens ze kunnen hebben in een bepaalde situatie. Wanneer een kaartje met een situatie wordt voorgelezen, springen ze naar één of meerdere gevoelens.

Met dit spel moeten leerlingen nadenken over hun eigen emoties in bepaalde situaties. Door als leerkracht op elke situatie door te vragen, moeten ze hun emoties onder woorden zien te brengen. Ze leren zo ook hun mening te onderbouwen. Een zinvol spel dat ook nog werkt aan een goede sfeer in de groep.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingsuggestie gaat om sociale autonomie binnen het samenwerken en samenspelen.

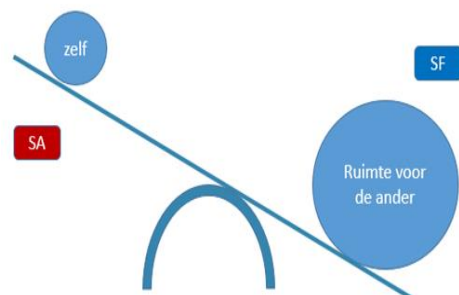
De vaardigheid sociale autonomie heeft te maken met kiezen vanuit jezelf en met het bij je keuze kunnen blijven. Een kind dat deze vaardigheid beheerst weet wat het wil en ook waarom. Het blijft ook bij zijn keuze ook al is die anders dan die van een ander. Door te zeggen wat het ergens van vindt, komt het kind verbaal voor zichzelf op. Hiermee maakt een kind de eigen mening en behoeften kenbaar aan anderen. Het maken van een eigen keuze en het regelen van eigen zaken, ongeacht wat anderen zeggen of vinden, laat zien dat het kind vanuit zichzelf kiest en weet wat het wil. Het kind heeft eigenheid, wat tot uitdrukking komt in het hebben van eigen interessegebieden, hobby's en voorkeuren. Eigenheid is datgene wat het kind in aanleg als mogelijkheid heeft gekregen en dat zich in de interactie met de menselijke omgeving ontwikkelt om zo zijn unieke persoon-zijn te ontplooiën (Kok, 2005).

Een kind dat niet of slechts beperkt in staat is om eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en eraan trouw te blijven, vraagt zijn omgeving om hem te helpen zijn eigen behoeften en meningen te ontdekken en daaraan vast te houden.

Voor de ontwikkeltaak '*samenwerken en samenspelen*' betekent dit dat, als een kind deze vaardigheid beheerst, het duidelijk zal zijn over wat het wil. Daardoor zal het samenwerken meestal soepel en doelgericht verlopen. Het kind heeft een duidelijke eigen inbreng wat meestal positief doorwerkt in het contact met andere kinderen.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Door hun beperkte uiting van autonomie zijn deze kinderen vaak afhankelijk van andere kinderen, bijvoorbeeld van hun goedkeuring. Kinderen met weinig eigenheid scoren dan bovengemiddeld tot hoog op Sociale flexibiliteit. Zij zijn immers als het ware genooddaakt zich aan te passen aan anderen. Het kind laat veel ruimtegevend gedrag zien, maar verliest daarbij de ruimte voor zichzelf. Ondersteunen we deze kinderen niet, dan lopen ze het gevaar een meeloper te worden, zonder eigen mening.

BRONNEN

- Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.
- Kok, J.F.W. (2005). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk*. Utrecht: De Tijdstroom.

'Sociale autonomie'

'Sluiten en onderhouden van vriendschappen'

INHOUD

Toelichting bij deze handelingssuggestie.....	1
Aanpak	2
Leerdoelen.....	2
Pedagogische interventies.....	3
Randvoorwaarden.....	3
Suggesties voor aanpak.....	4
Verwijzing naar spellen/prentenboeken	8
Achtergrondinformatie	9
Leestips voor de leerkracht	10
Bronnen	10

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

TOELICHTING BIJ DEZE HANDELINGSSUGGESTIE

Leerkrachtvragenlijst Sociale autonomie

1. Zegt wat het ergens van vindt.
2. Komt verbaal voor zichzelf op.
3. Maakt eigen keuzes.
4. Regelt eigen zaken.

Leerlingvragenlijst Je mening geven of ideeën uitvoeren.

1. Ik zeg wat ik ergens van vind.
2. Ik zeg het als ik iets wel of niet wil.
3. Ik kom voor mezelf op.
4. Ik kies wat ik zelf wil.
5. Ik regel mijn eigen zaken.

Onder **sociale autonomie** wordt het volgende verstaan: *Sociale autonomie is de vaardigheid de eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven.*

Onder **sluiten en onderhouden van vriendschappen** wordt het volgende verstaan: *Vriendschap tussen kinderen is een min of meer exclusieve wederkerige relatie tussen meerdere kinderen. Vrienden zijn elkaar trouw, vertrouwen elkaar en houden rekening met elkaar. Je deelt elkaars geheimen niet zonder toestemming. Dit geeft een mate van exclusiviteit. Vriendschappen kunnen opbloeien, verdiepen, maar ook uitdoven. Tot vriendschap kun je iemand niet dwingen, bij afwijzing moet degene die afgewezen wordt dit accepteren en op zoek gaan naar een andere vriend(in).*

AANPAK

LEERDOELEN

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van sociale autonomie en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst. Voor sociale autonomie kan dit sociale flexibiliteit zijn (balans egoveerkracht) en sociaal initiatief (ruimtenemende vaardigheden).

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
	<ul style="list-style-type: none"> • Kiest zelf met wie hij speelt • Houdt zich aan een afspraak • Zegt nee als hij iets niet wil	<ul style="list-style-type: none"> • Uit zijn mening • Weet wat hij voelt en uit dat • Zegt nee tegen een onredelijk verzoek	<ul style="list-style-type: none"> • Toont zich trouw aan (afspraken met) een ander	<ul style="list-style-type: none"> • Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

PEDAGOGISCHE INTERVENTIES

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Sociale autonomie voor deze groep is laag. Vraag je bij jezelf af wat jouw leerkracht gedrag is. Is jouw gedrag heel ruimtenemend: ben je veel aan het bepalen in de klas en vind je moeilijk om dingen los te laten? In dat geval kan het zijn dat de leerlingen geen ruimte voelen om sociale autonomie te laten zien.

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- **Positieve betrokkenheid tonen**
- Positieve bekrachtiging geven
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met een lage sociale autonomie kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om vriendschappen te sluiten en te onderhouden. Doe een stap terug en wacht of de leerling zelf sociale autonomie laat zien: kiest het zelf met wie hij wil spelen, kan het zich aan afspraken houden en kan het voor zichzelf opkomen? Wanneer dit niet het geval is, kun je als leerkracht ruimte nemen en de leerling stimuleren om contact te maken met andere leerlingen en om daarbij zijn grenzen aan te geven door bijvoorbeeld nee te zeggen.

Positieve betrokkenheid tonen: Autonomie hangt samen met zelfvertrouwen. Een kind moet op zichzelf vertrouwen en zichzelf (en zijn mening) belangrijk genoeg vinden om ruimte te nemen. De leerkracht kan de leerling hierin ondersteunen door te werken aan een positief zelfbeeld. Dit kun je doen door contact te leggen met de leerling en te laten merken dat je gelooft in wat hij kan. Zo krijgt hij meer vertrouwen in het eigen kunnen en zal daardoor beter voor zichzelf op durven komen in contact met andere leerlingen.

RANDVOORWAARDEN

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

SUGGESTIES VOOR AANPAK

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

Kiest zelf met wie hij speelt (4-6 jaar) – Kiezen bij activiteit

---

Laat de kinderen, vooraf aan een activiteit, kiezen met wie ze willen spelen en wat ze willen gaan doen. Laat de kinderen die dit moeilijk vinden eerst kiezen. Vraag ze wie hun vriendje is of wie ze aardig vinden. Kunnen ze dan nog moeilijk kiezen, bied ze dan een keuzemogelijkheid voor (Wil je in de bouwhoek of huishoek spelen?). Eventueel kan de leerling een stappenplan aangeleerd worden om de keuze te vergemakkelijken. Dit kan bij verschillende activiteiten, zoals het buitenspelen en hoeken.

Denk hierbij goed aan de balans egoveerkracht. Wanneer een leerling wel een hoge sociale flexibiliteit toont, kan het goed zijn om meer vasthoudend gedrag van de leerling te vragen (vaker met hetzelfde kind te spelen bijvoorbeeld). Toont een kind weinig flexibiliteit, dan kun je er als leerkracht op sturen dat het kind ook met andere kinderen speelt.

Houdt zich aan een afspraak (4-12 jaar) - Nakomen van afspraken

---

Zorg dat er duidelijke afspraken gemaakt zijn in de klas met betrekking tot het omgaan met elkaar/vrienden, en dat deze zichtbaar zijn voor de leerlingen. Oefen met de leerlingen op het nakomen van deze afspraken. Zet één afspraak centraal (hang deze bijvoorbeeld voor in de klas op het bord) en oefen deze gedurende een periode.

- Zorg ervoor dat de afspraak concreet en haalbaar is, stem deze af op het niveau van de leerling;
- Bespreek de afspraak met de leerlingen, leg uit waarom het belangrijk is;
- Geef een compliment/beloning als het de klas gelukt is.

Variatie: Worden er veel afspraken niet nagekomen binnen de klas?

- Maak een afspraak met de klas (of een aantal leerlingen);
- Zorg dat je zelf een rol hebt in de beloning (voorlezen, filmpje kijken);
- Kom de afspraak (in eerste instantie) niet na;
- Ga met de leerlingen in gesprek, hoe is dat als iemand afspraken niet nakomt? Hoe voel je je als je met je vriendje had afgesproken om te spelen, maar deze vervolgens met iemand anders gaat spelen?
- Kom uiteindelijk de afspraak wel na, geef het goede voorbeeld.

Zegt nee als hij iets niet wil (4-8 jaar) - Nee zeggen

Ga met de kinderen in gesprek over het zeggen van 'nee'. Het is belangrijk om duidelijk nee te zeggen (met stem en houding) als je iets niet wilt. Ook tegen je beste vriend. Bespreek met de leerlingen hoe je duidelijk kunt aangeven dat je iets niet wilt. Bespreek ook dat je naar iemand toe kunt gaan bij wie je je verhaal kwijt kunt, zoals een vriendje, de juf/meester of ouder. Zorg dat je zelf ook stopt wanneer een ander nee tegen je zegt.

Oefen met de leerlingen in het zeggen van 'nee' door middel van rollenspelen. Dit kan zelfs al bij jonge kinderen, bijvoorbeeld met [deze les](#). Voor de middenbouw is [deze les](#) beschikbaar en voor de bovenbouw [deze les](#).

Een activiteit om nee te leren zeggen:

- Laat alle leerlingen iets meenemen van zichzelf waar ze aan gehecht zijn;
- Laat ze kort iets vertellen over wat ze hebben meegenomen;
- Laat de kinderen zelf tweetallen maken (zodat ze samen zijn met iemand die ze aardig vinden). De één pakt zijn voorwerp erbij, de ander vraagt of hij/zij dit mag lenen;
- Oefen met het zeggen van nee. Hoe leg je uit dat je je voorwerp liever niet uitleent?
- Belangrijk! Bespreek het met zijn allen na: Is het moeilijk om nee te zeggen? Hoe reageert de ander hier op?

Uit zijn mening (4-12 jaar) - Bij het kijken

In de meeste klassen wordt wel een educatief programma gekeken zoals Koekeloere, Huisje Boompje Beestje, Nieuws uit de Natuur en het jeugdjournaal. In deze programma's komen onderwerpen naar voren die aansluiten op de leerlingen én waar de leerlingen zich een mening over kunnen vormen.

- 4-8 jaar → Ga met de leerlingen in gesprek na het programma. Wat hebben ze gezien? Wat ging er goed? Wat ging er niet goed? Hoe zouden de 'spelers' dit anders op kunnen lossen?
- 8-12 jaar → Laat de leerlingen zelf vragen opschrijven tijdens het kijken, wat valt ze op? Bespreek dit na afloop. Wat gaat er goed? Wat moet er anders? Wat vind je van wat je ziet?
- 10-12 jaar → In het jeugdjournaal komen verschillende situaties naar voren. Daag de leerlingen uit om hier zelf over na te denken. Bij problemen die er in de wereld zijn, hoe kunnen ze hier zelf wat mee doen? Hoe zouden ze reageren als ze zelf de burgemeester/koning/crimineel zouden zijn? Bij elke aflevering hoort een stelling. Bespreek deze in de klas.

Tijdens al deze momenten is het belangrijk om de leerlingen eerst zelf te laten nadenken wat ze ergens van vinden, zodat ze niet de mening van de klasgenoten kopiëren. Vraag naar hun eigen mening en laat merken dat deze mening ertoe doet. Een mening is wat jij vindt en kan niet fout zijn.

Uit zijn mening (6-8 jaar) - Think, pair, share

Je mening geven voor de hele klas kan soms eng zijn. Het kan helpen om dan de werkvorm think, pair, share te gebruiken.

- Stel een vraag. Dit kan bijvoorbeeld als introductie van de les (“Vandaag gaan we het hebben over veilig fietsen. Wat zou jij er van vinden dat het dragen van een helm verplicht wordt?”), maar ook als afsluiting (“We hebben vandaag geleerd om eenvoudige breuken bij elkaar op te tellen. Ga eens bij jezelf na hoe dit is gegaan. In hoeverre begrijp je de stof?”)
- Laat iedereen hier kort over nadenken (bijvoorbeeld 1 minuut).
- Laat de leerlingen in tweetallen praten over wat ze bedacht hebben. Kies voor de kinderen met weinig SA een kind dat ze aardig vinden, zodat ze makkelijker hun mening durven geven.
- Koppel het tot slot klassikaal terug: wat is er in de tweetallen besproken? Je kunt elk tweetal aan het woord laten, maar ook 1 of 2 duo’s.

Voor kinderen die het lastig vinden om voor de hele groep hun mening te geven kan het helpen dat je het van tevoren aangeeft dat je hen zo de beurt geeft.

Uit zijn mening (6-8 jaar) - Discussie in kleine groepjes

Verdeel de klas in groepjes en laat ze een gesprek voeren over .... (bv. een beladen onderwerp, iets uit het nieuws, een onderwerp uit de methode). Kies voor kinderen met weinig SA een groepje uit waarin zij zich veilig voelen, om zo de drempel lager te maken.

Ieder van de kinderen krijgt 8 lucifers, en de groep krijgt een leeg doosje. Wanneer je wat zegt, leg je een lucifer in het doosje. Wie zijn/haar lucifers kwijt is, mag niet meer meepraten. Uitbreidingsmogelijkheden:

- Wanneer je een ander niet laat uitpraten, moet je een lucifer inleveren.
- Geef minimaal twee argumenten bij je eigen standpunt.
- Kies 1 uit het groepje als groepsleider. Deze houdt toezicht over het verloop van het gesprek, het inleveren van lucifers en een aandachtspunt waar van tevoren voor gekozen is. Bespreek dit na en kijk ook hoe dit de volgende keer beter kan.

Weet wat hij voelt en uit dat (8-12 jaar) - Smiley

Laat de leerlingen met elkaar in gesprek gaan over situaties. De leerlingen ontdekken tijdens deze activiteit dat ze een andere mening kunnen hebben, maar dat de mening van een ander niet fout is.

Vorbereiding leerkracht:

- Print van de emoties boos, blij, bang en verdrietig een smiley op A4 papier. Je kan eventueel ook een nadenkende smiley/vraagteken toevoegen.
- Schrijf situaties op die je de leerlingen kunt aanbieden. Bedenk situaties die aansluiten op wat speelt in de groep. Hoeveel situaties je aan kunt bieden, hangt af van de tijd die je hebt. Voorbeelden voor situaties:
  - 1: Je gaat vanmiddag naar het kinderfeestje van je vriendje.
  - 2: Je gaat op vakantie naar Frankrijk en kent daar niemand.
  - 3: Je hebt met je vriend(in) afgesproken om te spelen, als de school uit is zie je dat ze met iemand anders mee naar huis gaat

Uitvoering:

- Verspreid de vier (of vijf) smileys door de ruimte. Wanneer het met de hele klas gespeeld wordt kun je kiezen voor elke smiley in een hoek van het klaslokaal. In kleinere groepen kun je ze op de grond leggen.
- Leg uit wat je van de leerlingen verwacht.
- Lees een situatie voor, iedere leerling kiest de emotie die hij/zij in die situatie zou voelen. Weten ze het niet, dan mogen ze naar het vraagteken/de nadenkende smiley.
- Laat kinderen bij verschillende smileys aan het woord, laat de leerlingen hun keuzes beargumenteren.

Let tijdens de activiteit op leerlingen die anderen achterna (lijken te) lopen. Geef deze leerlingen de beurt en laat ze hun keuze onderbouwen, help deze leerlingen om hun eigen mening te vormen én te geven.

Toont zich trouw aan (afspraken met) een ander (8-10 jaar) - Het alter-ego

---

Een groepje leerlingen (max. 5) gaan met elkaar in gesprek. Ze zitten in een kring en discussiëren over een onderwerp. Iedere leerling (ego) heeft een andere leerling (alter-ego) achter zich zitten. De ego's zijn in gesprek met elkaar, maar mogen alleen zeggen wat is afgesproken met hun alter-ego. Als de ego zich niet aan de afspraak houdt mag het alter-ego vragen om een time-out. Deze rollen kunnen gewisseld worden.

Uitvoering:

- Geef de leerlingen een duidelijke opdracht: Waar gaat het gesprek over? Bespreek ook het doel van de opdracht. Gaat het om samen overleggen? Kennisverdieping? Oefenen met argumenteren? Een ander doel?
- Verdeel de klas in tweetallen of laat ze zelf kiezen.
- Geef de leerlingen de gelegenheid om samen te bepalen wat hun mening/standpunt/argumenten zijn.
- De ego's gaan in een kring zitten, de alter-ego's staan erachter. De ego's beginnen een gesprek.
- De alter-ego's luisteren en grijpen in als dat nodig is door een time-out te vragen (spreek hiervoor een teken af).
- Tijdens de time-out mogen alle koppels samen overleggen.
- Wissel de rollen soms om, het gesprek gaat gewoon verder.

Evalueer achteraf met de leerlingen. Hield iedereen zich aan de afspraken? Is het moeilijk je daaraan te houden? Heeft iedereen mee kunnen praten? Is het doel van de opdracht behaald?

Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen door dit te zeggen (10-12 jaar) - Rollenspel

---

Laat de kinderen situaties uit- of naspelen in een rollenspel waarbij ze voor zichzelf op moeten komen. Voor de jongere kinderen kun je een rollenspel van tevoren helemaal vastleggen. Bijvoorbeeld door een verhaal (uit een prentenboek) letterlijk na te spelen. Dit kan in de vorm van een rollenspel, maar kan ook met poppen gebeuren.

Bij oudere kinderen kun je de klas verdelen in groepjes en elk groepje een situatie meegeven, waarbij ze zelf moeten bedenken hoe het afloopt. Je kunt elk groepje dezelfde situatie meegeven zodat je de aflopen met elkaar kunt vergelijken, of elk groepje een andere maar wel soortgelijke situatie. Belangrijk hierbij is dat je elk rollenspel na afloop bespreekt met de klas. Wat was er goed/realistisch, hoe reageert de ander erop?

Ook kun je de leerlingen zelf een situatie laten bedenken waarin ze moeten opkomen voor zichzelf bij ongewenste aanrakingen of uitingen (10-12 jaar). Geef vooraf genoeg tijd om een situatie te bedenken en uit te werken, voor ze beginnen met uitspelen.

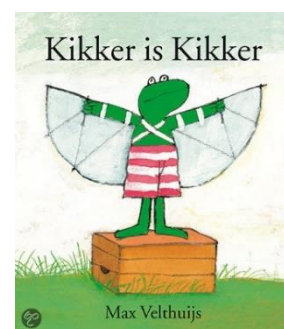
VERWIJZING NAAR SPELLEN/PRENTENBOEKEN

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan sociale autonomie binnen het sluiten en onderhouden van vriendschappen. Hieronder volgen een aantal suggesties. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

Prentenboek 'Kikker is kikker' / Max Velthuijs / *geschikt voor:* onderbouw

Kikker komt tot de ontdekking dat zijn vrienden allemaal iets speciaals kunnen, maar hij niet. Haas kan hard lopen, eend kan vliegen, varken kan goed taart bakken. Kikker kan niets. Hij probeert iedereen na te doen. Hij komt tot de ontdekking dat hij niets kan. Na een mislukte vlieg poging gaan zijn vrienden hem vertellen dat hij ook veel kan. En dat hij zijn mag, wie hij is.

Kinderen kunnen zich goed aan dit verhaal spiegelen. De onzekerheden bij Kikker zijn herkenbaar en kinderen leren dat iedereen bij een groep hoort, met dat wat ze zelf goed kunnen.

Spel 'Babbelspel Junior' / uitgeverij: Baert / *aantal spelers:* 2-8 / *geschikt voor:* onderbouw / *duur:* variërend.

In dit spel leren kinderen spelenderwijs sociale en emotionele vaardigheden. Er liggen visjes op het bord in de vijver die de kinderen met de hengel moeten zien te vangen. De spelbegeleider leest vervolgens de opdracht van de bijbehorende kaart voor. Wanneer de leerling deze opdracht goed heeft uitgevoerd, mag hij het visje houden. De opdrachten hebben betrekking op bewegen, drama, attitude en beeld.

In dit spel leren kinderen hun mening te uiten. Dit wordt op een speelse manier gedaan, waardoor de drempel lager is om sociale autonomie te laten zien. Daarnaast gaat het spel over emoties van zichzelf, maar ook van de ander. Omdat de kinderen niet tegen elkaar spelen, maar samen, zullen ze meer open staan om naar elkaar te luisteren.

N.B. dit is een variant van Het Babbelspel, die geschikt is voor midden- en bovenbouw. Er is ook een EQ Babbelspel beschikbaar, deze gaat over emoties.

Spel 'Het deugdenspel' / uitgeverij: ACT on Virtues / aantal spelers: variabel / geschikt voor: bovenbouw / duur: variërend.

Het deugdenspel bestaat uit 52 kaartjes met daarop aan de voorkant een cartoon en op de achterkant een checklist wat de deugd inhoudt. Leerlingen worden zo op een speelse en motiverende manier bekend met hun karakter en ontwikkelen eigenschappen zoals eerlijkheid, concentratie, moed en respect.

Er is veel mogelijk met het deugdenspel. Op www.hetdeugdenspel.nl vind je veel downloads en lessuggesties. Zo kun je elke week een deugd centraal stellen waardoor de leerlingen ze leren kennen en leren gebruiken. Leerlingen kunnen zo makkelijker woorden geven aan karaktereigenschappen.

N.B. Op dit spel bestaan verscheidene uitbreidingen en er is een spel 'Deugdevriendjes' voor jonge kinderen uitgebracht.

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Deze handelingssuggestie gaat om sociale autonomie en het sluiten en onderhouden van vriendschappen.

Een kind dat sociaal autonoom is vraagt ruimte van de ander. Het maakt eigen keuzes en blijft bij deze keuze. Binnen een vriendschap is het belangrijk om eigen keuzes te kunnen maken. Een kind moet zelf de keuze kunnen maken met wie hij/zij om wil gaan en invulling geven aan de relatie met een ander. Hierbij is het van belang dat de leerling zijn eigen mening en behoeften trouw blijft. Een leerling die sociaal autonoom is, onderscheidt zich van anderen en is daardoor interessant voor andere kinderen.

Vriendschap is het gevolg van sociale vaardigheden en draagt bij aan de ontwikkeling van een leerling. De basiskenmerken van vriendschappen onder schoolkinderen zijn:

- Elkaar vertrouwen;
- Elkaar helpen;
- Met elkaar optrekken;
- Figuurlijk dicht bij elkaar staan;
- Weinig conflicten met elkaar hebben (Van der Ploeg, 2011).

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Voor de balans egoveerkracht heeft het kind naast sociale autonomie ook sociale flexibiliteit nodig. Een sociaal flexibele leerling die minder sociale autonomie laat zien, is vooral ruimtegevend. Ga vooraf na of het gedrag van de leerling in balans is. Als dat het geval is, kun je je als leerkracht afvragen of het wel nodig is om (als eerste) aan sociale autonomie te werken. Wellicht is er een andere dimensie die eerst om aandacht vraagt. Kies je er wel voor om aan sociale autonomie te werken, bijvoorbeeld omdat de leerling wel in balans is maar beide vaardigheden in lage mate laat zien, zorg er dan voor dat je niet alleen aan sociale autonomie, maar ook aan sociale flexibiliteit werkt, om zo een scheve balans te voorkomen.

LEESTIPS VOOR DE LEERKRACHT

Vraag jezelf af: *Welke bronnen kan ik raadplegen voor meer informatie?*

In onderstaand artikel over het autonoom handelen van jonge kinderen wordt uitgewerkt hoe je als leerkracht invloed kunt uitoefenen op hun autonomie.

Prooijen, N. van, & Kaldeway, J. (2014). Autonomie: de leerkracht doet ertoe! *Wereld Van Het Jonge Kind*, 41 (5), 16-19. Geraadpleegd van: <http://www.che.nl/~media/Academie%20Educatie/Lectoraat/AutonomieBijJongeKinderen.pdf>

Zo bied je ruimte voor autonomie in de klas:

- Laat zien dat jij het risico wilt nemen een nog [deels] onbekende taak aan te pakken.
- Geef aan dat fouten kansen zijn om te leren.
- Bemoedig kinderen om zelf nieuwe taken aan te pakken.
- Bespreek samen hoe de taak aangepakt kan worden.
- Bespreek met de kinderen wat ze allemaal al wel kunnen.
- Reageer positief als de kinderen actief aan de slag gaan.
- Stimuleer om eerst rustig te kijken, te denken en dan pas te doen.
- Kunnen de kinderen zichzelf controleren – vraag of stimuleer dat.
- Laat het kind zien dát het geleerd heeft (beginsituatie en eindresultaat).
- Laat het kind voelen dat dit zijn eigen prestatie is.

BRONNEN

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.

Ploeg, J.D. van de (2011). *De sociale ontwikkeling van het schoolkind*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.